

Svjetsko istraživanje o uporabi duhana u mladima – Hrvatska 2002/2003

(Global Youth Tobacco Survey (GYTS) – Croatia 2002/2003)

Tanja Ćorić

Hrvatski zavod za javno zdravstvo

Svjetsko istraživanje o uporabi duhana u mladima – Global Youth Tobacco Survey (GYTS) prvi put je provedeno u Hrvatskoj školske godine 2002/2003 i obuhvatilo je 5032 učenika u dobi od 13 do 15 godina. Nositelj istraživanja bio je Hrvatski zavod za javno zdravstvo, koordinator za Hrvatsku dr. Tanja Ćorić. U školama istraživanje su proveli djelatnici Službi za školsku medicinu županijskih zavoda za javno zdravstvo. Materijalna sredstva osigurala je Svjetska zdravstvena organizacija, stručnu podršku Centar za prevenciju i kontrolu bolesti (CDC) iz Atlante (SAD). Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi RH omogućilo je izdavanje publikacije s rezultatima ovog istraživanja koje se u cijelosti nalazi na internet adresi Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo: <http://www.hzjz.hr>.

Što je Svjetsko istraživanje o uporabi duhana u mladima

Svjetsko istraživanje o uporabi duhana u mladima - Global Youth Tobacco Survey (GYTS) osmišljeno je u Centru za prevenciju i kontrolu bolesti (CDC – Atlanta, SAD) uz suradnju Kanadskog društva za javno zdravstvo, UNICEF-a i Svjetske zdravstvene organizacije – Tobacco Free Initiative s ciljem da se na svjetskoj razini omogući praćenje uporabe duhanskih proizvoda među školskom djecom, njihovih stavova i ostalih rizičnih ponašanja povezanih s pušenjem te čimbenika okoline i njihov utjecaj na stvaranje navike pušenja. Istraživanje se provodi anonimnim upitnikom koji je standardiziran i prilagođen svakoj regiji SZO, a odgovore učenici upisuju na obrasce koji se obrađuju u CDC (Atlanta – SAD). Prema pravilima GYTS-a nacionalni koordinatori moraju završiti petodnevni seminar s ciljem da upoznaju i nauče metodologiju istraživanja, sudjeluju u prilagođavanju sadržaja upitnika regiji kojoj pripada zemlja koja će se uključiti u istraživanje i pripreme za organiziranje jednodnevnih edukacija za provoditelje istraživanja. Provođenje istraživanja prema zadanim standardima u zemljama koje se uključe u GYTS omogućuje međunarodne i nacionalne usporedbe rezultata. Države koje se odluče za periodično ponavljanje istraživanja svakih četiri godine imaju mogućnost praćenja trendova vezanih uz uporabu duhanskih proizvoda kod učenika u dobi od 13 do 15. godina zatim ocjenu učinkovitosti postojećih programa za prevenciju pušenja i razvoja novih i učinkovitijih mjera za prevenciju pušenja.

Provođenje istraživanja u Hrvatskoj

Opis uzorka

U Hrvatskoj je GYTS obuhvatio šezdeset osnovnih i srednjih škola raspoređenih prema pripadnosti određenim zemljopisnim područjima, tako je odabrano dvadeset škola iz Zagreba, dvadeset iz ostalih gradova i dvadeset iz ruralnog područja. Odabir škola napravljen je u Centru za kontrolu i prevenciju bolesti u Atlanti metodom dvofaznog klaster uzorka. Za prvu fazu uzorka korišten je popis svih osnovnih škola koje imaju šeste, sedme i osme razrede te srednjih škola koje imaju prve razrede s 30 ili više učenika. Druga faza odabira uzorka sastojala se od sustavnog uzorkovanja jednake vjerojatnosti (sa slučajnim početkom) razreda iz svake škole koja je odabrana. U popis za odabir uzorka ušli su svi šesti, sedmi i osmi razredi odabranih osnovnih škola te svi prvi razredi odabranih srednjih škola. U odabranim razredima svi su učenici sudjelovali u istraživanju.

Prikupljanje podataka

Anketa je u Hrvatskoj provedena anonimno i dobrovoljno uz poštivanje potpune privatnosti učenika uz informirani pristanak roditelja. Anketni upitnik je sadržavao 90 pitanja. U školama su istraživanje proveli djelatnici Službi za školsku medicinu, liječnici ili medicinske sestre nadležni za odabrane škole koji su bili educirani da bi se istraživanje provelo prema zadanim pravilima.

U Hrvatskoj su ispunjena 5032 upitnika. Odaziv škola bio je 100%, a učenika 93,3%. Težinski faktor primijenjen je za svaki odgovor zbog prilagodbe za nedostajuće odgovore i harmonizacije vjerojatnosti odabira. Za izračunavanje 95%-ih intervala pouzdanosti za procjenu korišteni su softveri SUDAAN i Epi Info. Rezultati korigirani težinskim faktorom korišteni su za donošenje zaključaka o rizičnom ponašanju uporabe

duhana kod učenika u dobi od 13 do 15 godina.

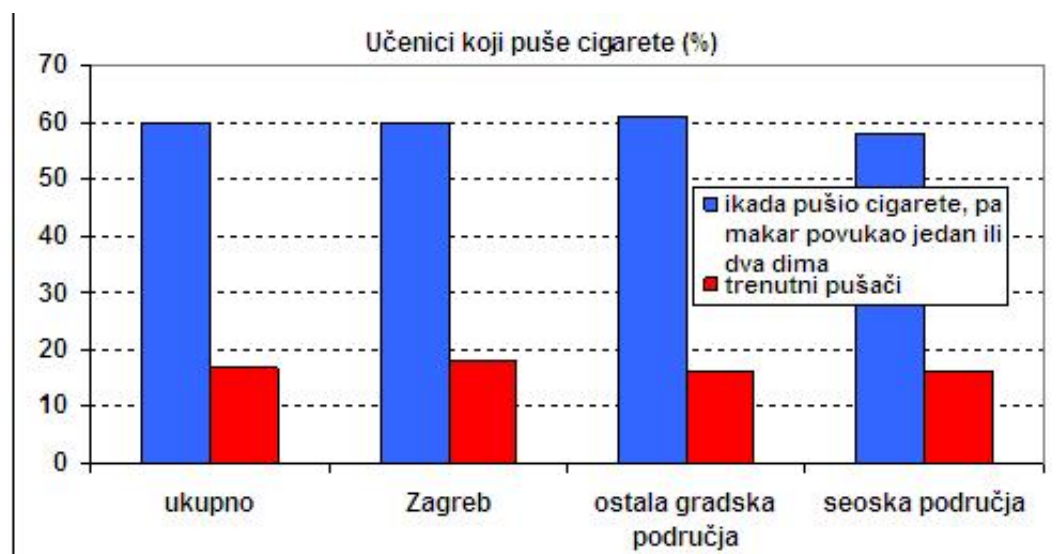
Rezultati

U Hrvatskoj je 59.9% učenika probalo pušiti ili je eksperimentiralo sa cigaretama (tablica 1, slika 1). Treba naglasiti da je gotovo 39,1% učenika koji su probali pušiti ili su eksperimentirali sa cigaretama bilo u dobi od 10 godina. Svaki šesti učenik (16,6%) puši sada. Gotovo 90% (87,4%) sadašnjih pušača puši tvornički napravljane cigarete, a 16,4% puši i ručno zamotane cigarete. Jedina statistički značajna razlika između zemljopisnih područja postoji u pogledu početka pušenja. Gotovo polovina učenika (48,0%) na seoskom području počinje pušiti prije dobi od 10 godina, dok 37,5% učenika u Zagrebu, te 36,4% na ostalim gradskim područjima.

Tablica 1: Značajke pušenja cigareta učenika, HRVATSKA, GYTS, 2002.

Kategorija	Ikada pušio cigarete, pa makar povukao jedan ili dva dima (%)	Dob početka <10. Ikada pušio cigarete (%)	Rabi sada	Sadašnji pušači cigareta koji puše:	
			Cigareta ukupno (%)	Ručno zamotanih cigareta (%)	Tvornički načinjenih cigareta (%)
<i>Ukupno</i>	59.9 (± 4.1)	39.1 (± 4.1)	16.6 (± 3.2)	16.4 (± 3.7)	87.4 (+ 4.3)
<i>Spol</i>					
Dječak	62.5 (± 4.3)	41.4 (± 4.7)	18.5 (± 4.0)	17.5 (± 5.9)	83.5 (+ 6.3)
Djevojčica	56.3 (± 4.9)	37.3 (± 5.7)	14.3 (± 3.1)	14.3 (± 5.2)	92.0 (+ 4.0)
<i>Regija</i>					
Zagreb	59.8 (± 6.8)	37.5 (± 4.0)	18.2 (± 5.7)	18.3 (± 5.4)	88.9 (+ 4.9)
Ostala gradska područja	60.5 (± 6.2)	36.4 (± 5.9)	16.3 (± 4.8)	14.9 (± 5.2)	88.5 (+ 6.1)
Seoska područja	58.4 (+ 3.0)	48.0 (± 5.6)	16.4 (± 3.5)	19.5 (± 6.7)	83.2 (± 6.9)

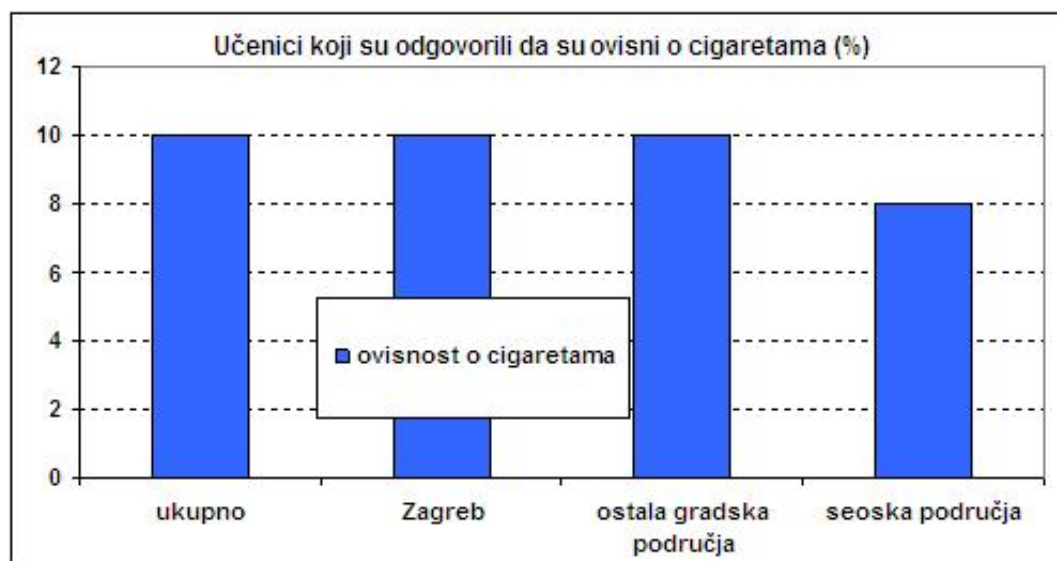
Slika 1. Pušenje cigareta u životu i sada učenika u Hrvatskoj

O težini pušačke navike među djecom govori podatak da svaki deseti sadašnji pušač (9,7%) izjavljuje da popuši ili da voli popušiti cigaretu kao prvu stvar ujutro (slika 2). Svakom šestom učeniku (17,0%) od onih

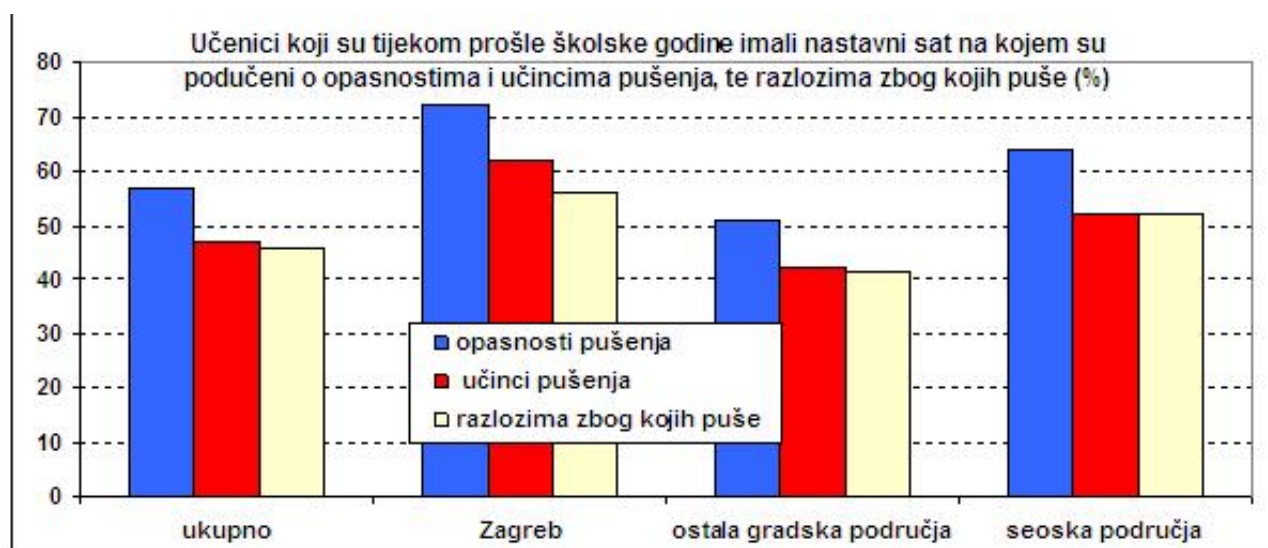
koji sada ne puše čini se vjerojatnim da će početi pušiti tijekom sljedeće godine. Ta se mogućnost realnijom čini djeci iz Zagreba (19,8%) i drugih urbanih (17,6%) područja no sa ruralnih područja (13,6%).

Slika 2. Učenici koji smatraju da su ovisni o cigaretama

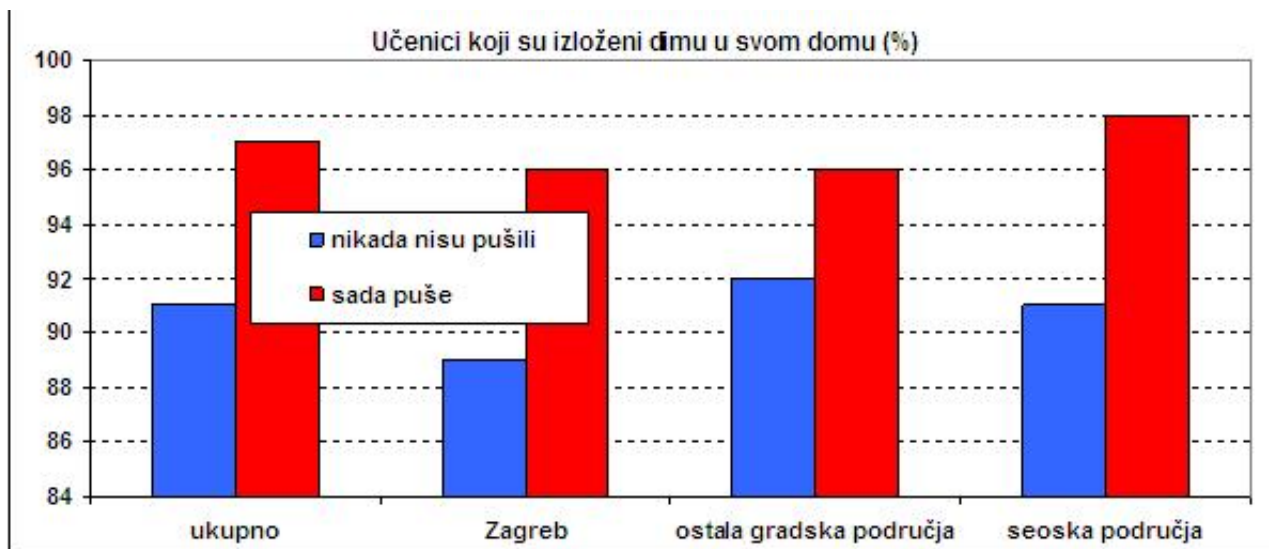
Tijekom prošle školske godine više od polovine učenika (57,4%) izjavilo je da je u školi imalo predavanje o opasnostima pušenja (slika 3). Gotovo polovica učenika (45,8%) tijekom prošle školske godine u školi je imala prilike raspravljati o tome zašto mladi njihove dobi puše. U istom je razdoblju 47,1% učenika ukupno imalo predavanje o učincima pušenja na zdravlje - najviše u Zagrebu (62%), zatim u ruralnim područjima (52%) a najmanje u drugim gradskim područjima (42%).

Slika 3. Sadržaji o pušenju u redovitom školskom programu

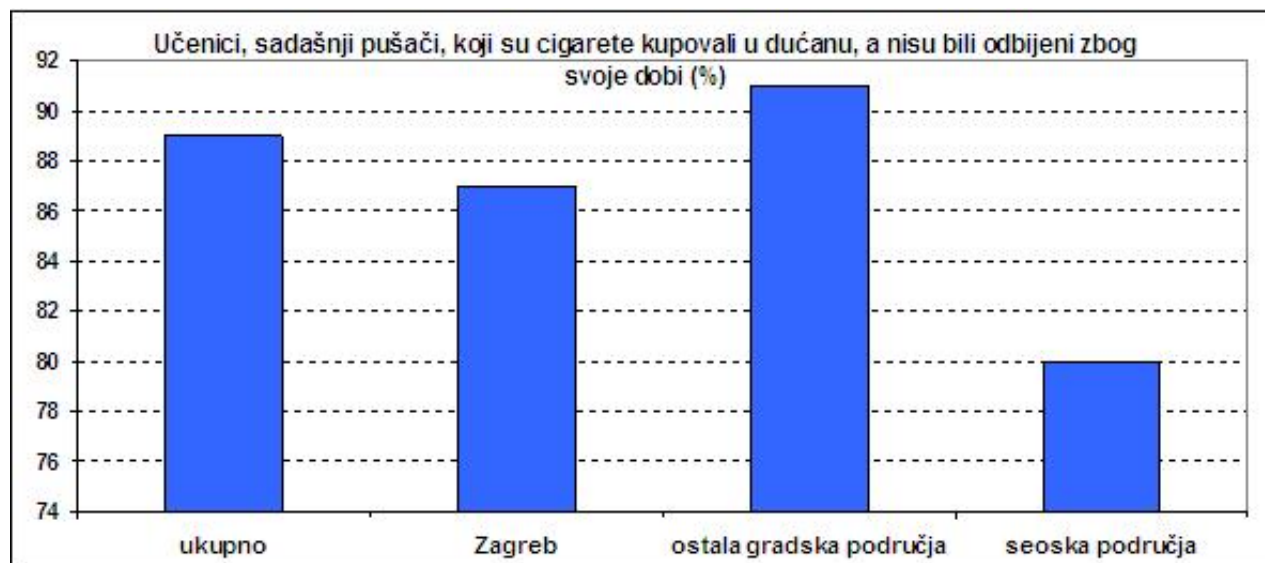
Gotovo svi sadašnji pušači (96,7%) i 91,2% onih koji nikada nisu bili pušači izloženi su pasivnom pušenju kod kuće (slika 4). Izloženost dimu od očeve cigarete kod kuće veća je u sadašnjih pušača (63,3%) nego u osoba koje nikada nisu bile pušači (51,6%). Postoji i razlika u izloženosti sadašnjih pušača dimu cigareta od očeva između seoskog područja (72,7%) i Zagreba (53,3%). Sadašnji pušači izjavljuju da su značajno više izloženi dimu od cigareta svojih majki kod kuće (56,8%) nego osobe koje nikada nisu bile pušači (42,2%).

Slika 4. Izloženost duhanskom dimu u vlastitom domu

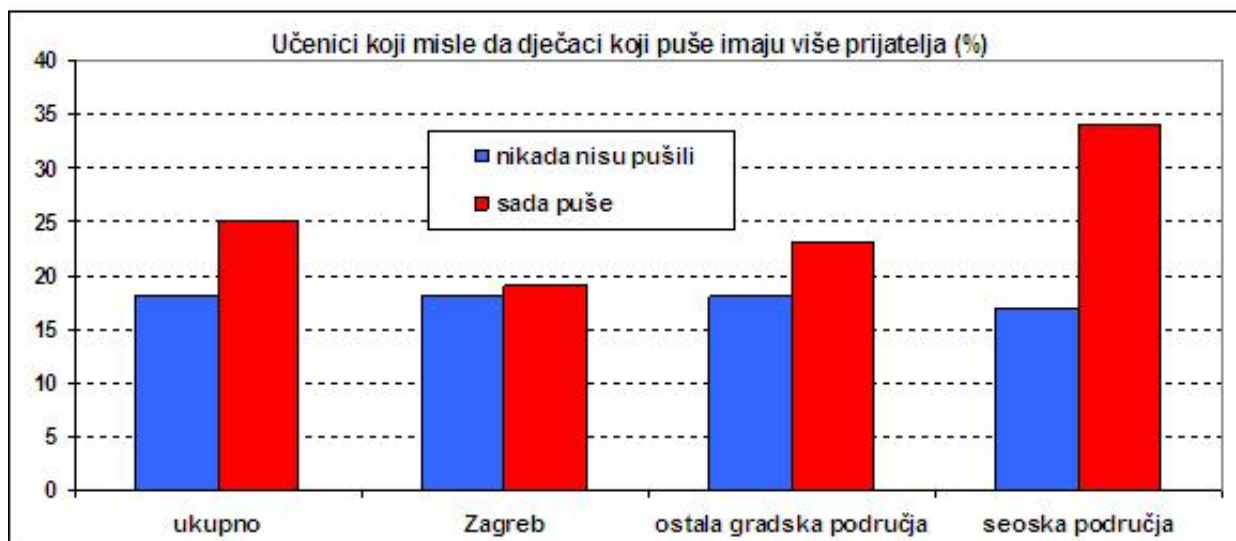
Više od polovice sadašnjih pušača (56,3%) cigarete kupuje u dućanima. Ni djevojčice ni dječaci nisu imali problema kupiti cigarete u dućanima zbog dobi – 91,2% djevojčica i 86,3% dječaka izjavilo je da im dob pri kupovini cigareta nije bila problem (slika 5). Najviše je onih koji zbog dobi u dućanima nisu mogli kupiti cigarete na seoskim područjima (19,6%), zatim u Zagrebu (13,7%), a najmanje na ostalim gradskim područjima (9,9%).

Slika 5. Učenci pušači koji su cigarete kupili u dućanu, bez obzira na dob

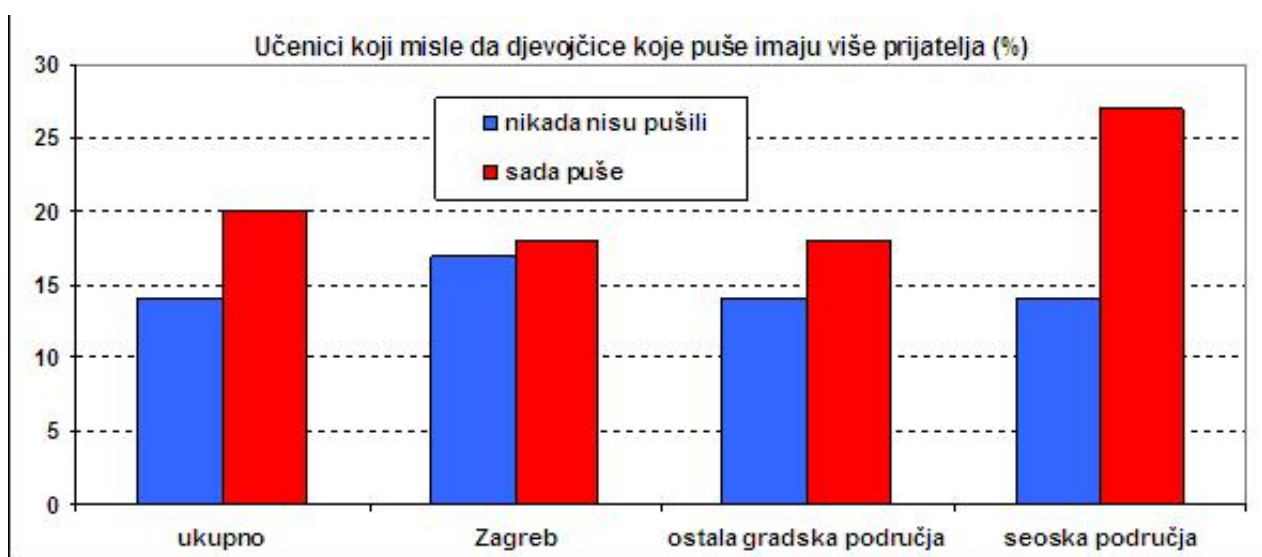

Privlačnost kako i dječaka i djevojčica koji puše daleko je višom procijenjena od onih učenika koji su i sami pušači. Tako samo 10,7% dječaka nepušača misli da pušenje dječake čini privlačnijima, za razliku od 24,1% onih koji su sada pušači (slika 6). Samo 5,8% djevojčica nepušačica dječake pušače smatra privlačnijima, ali ih 27,7% djevojčica pušačica smatra privlačnima (slika 7). Podjednaka je procjena i za djevojčice-pušačice. Njih atraktivnijima smatra 8,9% dječaka nepušača i 18,8% dječaka pušača, te 6,7% djevojčica nepušačica i 20,3% djevojčica pušačica.

Slika 6. Mišljenje o prijateljima dječaka pušača

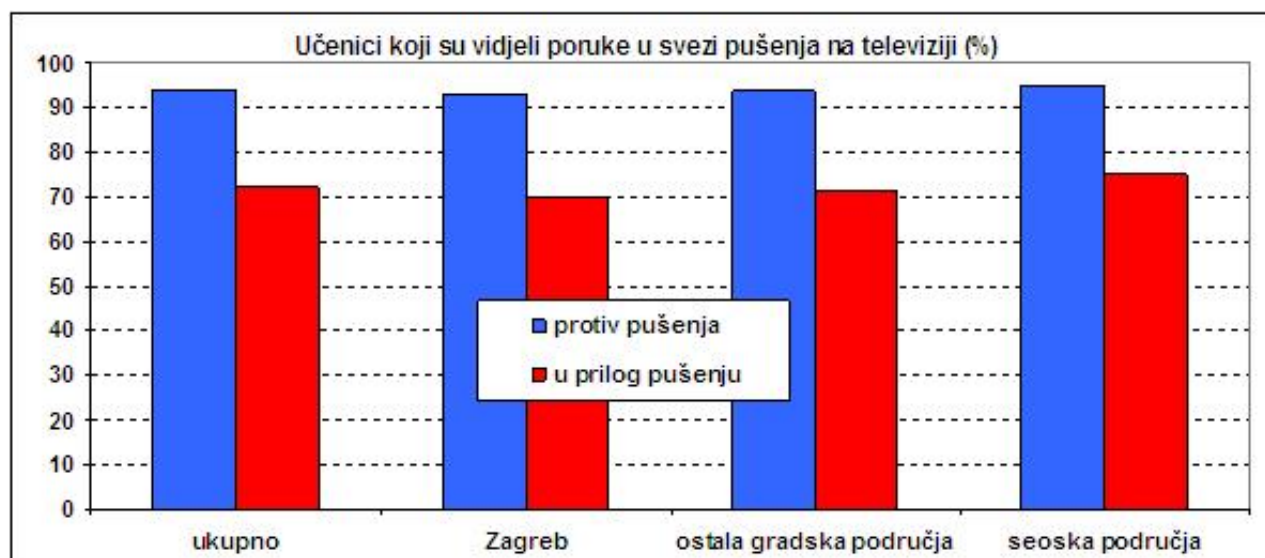

Slika 7. Mišljenje o prijateljima djevojčica pušačica

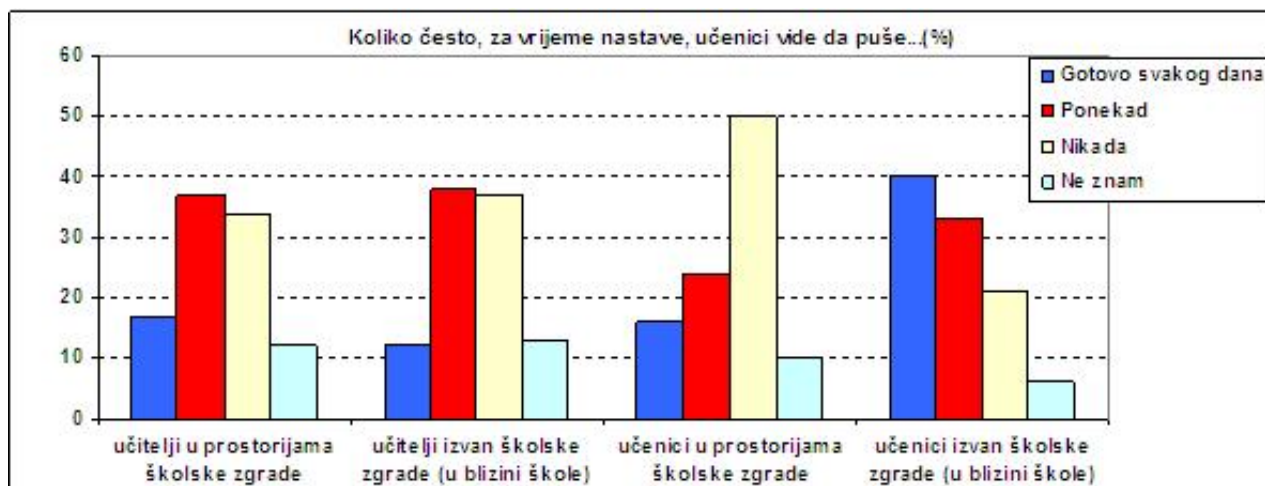
Poruke protiv pušenja je (94,4%) učenika vidjelo na televiziji (slika 8), oglasnim pločama (73,1%), na plakatima (66,7%), u novinama i časopisima (65,4%), u kinima (56,6%) ili na športskim i lokalnim priredbama (72,6%) a (70,7%) ih je čulo na radiju. Najviše je poruka na posterima viđeno u Zagrebu (74,5%), a slijede ostala gradska (65,1%) i seoska područja (65,8%). U kinima su poruke češće zapažene na seoskim (62,9%) i ostalim gradskim područjima (56,7%) nego u Zagrebu (43,0%) a na športskim i lokalnim priredbama češće u Zagrebu (78,3%) nego na drugim gradskim (71,7%) i seoskim područjima (71,3%).

Slika 8. Poruke u vezi s pušenjem opažene na televiziji

Kako je škola mjesto gdje učenici u razdoblju odrastanja provode najveći dio vremena, prisutnost i vidljivost pušenja u školskoj zgradi i njenoj okolici je od vrlo velikog značaja. Tri četvrtine učenika (73%) izjavljuje da viđa svoje kolege kako puše u okolici škole, a 40% ih viđa kako puše i u školi. No učenici viđaju i profesore kako puše izvan škole (40%), ali i u školi (44%). (slika 9).

Slika 9. Pušenje učenika i učitelja u školi i izvan nje

Komentar

Svjetsko istraživanje o uporabi duhana u mladima u Hrvatskoj pokazalo je da u dobi od 13 do 15 godina 60% učenika probalo pušiti, prije desete godine života to je učinilo 40%, a sada ih puši 17%. Osim same činjenice da je pušenje prošireno među djecom, upozoravajuća je činjenica da svaki deseti pušač pokazuje znakove ovisnosti i žudnje za cigaretom.

Ovi rezultati pokazuju da bi programi za prihvaćanje života bez pušenja cigarete trebali počinjati mnogo ranije već u predškolskim ustanovama, a posebno u nižim razredima osnovne škole.

Programi koji uključuju informacije o štetnosti i djelovanju duhana prisutni su i prepoznati od mnogih učenika. Tijekom prošle školske godine preko polovice učenika (57,4%) imalo je predavanje o štetnostima pušenja po zdravlje, a postotak je bio značajno veći u Zagrebu (72,3%) nego na ostalim gradskim područjima (51,5%). Prošle školske godine gotovo polovica učenika (45,8%) imala je prigodu raspravljati o pušenju mladih. Tijekom istoga razdoblja, 47,1% učenika saznalo je za učinke pušenja na zdravlje. To pokazuje da u Hrvatskoj postoje obvezni dijelovi školskog programa koji pružaju informacije, ali kojima nisu obuhvaćeni svi učenici i da bi trebalo primijeniti modernije metode rada koje aktivnije uključuju učenike.

I profesori i učenici puše u školi i u njenoj okolici. Sami učenici izjavljuju da profesore viđaju svakog dana (17%) ili ponekad (37%) da puše u školi bez obzira što se od 2000. godine primjenjuje mjere zabrane pušenja na javnim mjestima, posebnom odgojnim ustanovama.

Prepoznavanje izloženosti duhanskom dimu u vlastitom domu ili na javnim mjestima različito je za učenike nepušače i pušače. Učenici koji nikad nisu pušili (91,2%), a gotovo svi sadašnji pušači (96,7%) izloženi su

neizravnomo dimu u kući. Više je sadašnjih pušača (63,3%) nego onih koji nikada nisu bili pušači (51,6%) izjavilo da je bilo izloženo duhanskom dimu očeva kod kuće, i to češće na seoskom području (72,7%) nego u Zagrebu (53,3%). Sadašnji pušači (56,8%) bili su češće izloženi i duhanskom dimu svojih majki kod kuće nego oni koji nikada nisu pušili (42,2%). Nepušači su bili izloženi duhanskom dimu braće i sestara u 9,3% slučajeva, a sadašnji pušači u 53,7%. Gotovo devet od deset onih koji nikada nisu bili pušači (89,2%) i 93,0% sadašnjih pušača izloženi su u svom domu duhanskom dimu od ostalih osoba. Izloženost dimu u vlastitom domu, odnosno pušačke navike roditelja, braće i sestara te tolerantan stav roditelja nepušača prema pušenju drugih osoba u njihovom domu mogle bi značajno utjecati na razvoj pušačkih navika u djece.

U vezi s prihvaćanjem pušenja stav prema pušenju i percepcija pušača od strane vršnjaka imaju vrlo važnu ulogu. Gotovo svaki četvrti sadašnji pušač (25,6%) misli da pušenje daje dječacima privlačniji izgled nasuprot 8,1% onih koji nikada nisu pušili. Više dječaka koji nikada nisu bili pušači (10,7%) nego djevojčica (5,8%) misli da pušenje dječacima daje privlačniji izgled. Više sadašnjih pušača (19,4%) nego onih koji nikada nisu bili pušači (7,7%) misli da pušenje djevojčicama daje privlačniji izgled.

Usprkos potpune zabrane takvog oglašavanja u Hrvatskoj, poruke u prilog pušenju je 71,7% učenika vidjelo na televiziji, što dokazuje da strane televizijske mreže također imaju važnu ulogu u cjelokupnoj percepciji bilo kojeg sadržaja. Manji, no još uvijek velik broj učenika takve je poruke vidjelo na oglasnim pločama (53,1%), u novinama i časopisima (60,1%), na športskim susretima (57,6%), u kinima (52,4%) ili na lokalnim i društvenim okupljanjima (58,1%). Govoreći o regijama, više učenika je takve poruke na oglasnim pločama vidjelo u Zagrebu (62,7%) nego na drugim gradskim (52,3%) i seoskim područjima (49,0%). Kako bi se postigao željeni učinak valja pojačati nadzor nad provođenjem zakona.

Zaključno, istraživanje je omogućilo uvid ne samo u proširenost pušenja među učenicima u Hrvatskoj, već i u neke od čimbenika koji su inače rijetko predmetom istraživanja. Osobito je zanimljiva percepcija učenika pušača u odnosu na pušačke navike vršnjaka koji procjenjuju njihovu popularnost ili privlačnost, što ukazuje da je jedan od važnih motiva za početak eksperimentiranja i želja za dopadanjem ili popularnošću među vršnjacima.

Da nije jednostavno oduprijeti se pritiscima pokazuje i odnos medija prema oglašavanju te percepcija pozitivnih poruka koja je izraženija u pušača no u nepušača. Obiteljske navike utječu na navike djece, jer upravo djeca koja imaju iskustva s pušenjem češće izjavljuju da su duhanskom dimu izložena u vlastitom domu. Škola i školsko okruženje bi trebalo biti mjesto promicanja zdravijeg načina življenja gdje cigaretama nije mjesto, a potporu tome bi trebali dati sami profesori i ostalo školsko osoblje.

Svjetsko istraživanje o uporabi duhana u mladima – Hrvatska 2006/2007

U Hrvatskoj je u tijeku novo Svjetsko istraživanje o uporabi duhana u mladima u Hrvatskoj (GYTS) - 2006/2007. Nositelj tog istraživanja je Hrvatski zavod za javno zdravstvo, nacionalni koordinator je dr. Dijana Mayer, a istraživanje u školama provode educirani djelatnici Službi za školsku medicinu županijskih zavoda za javno zdravstvo, nadležni za odabrane škole. Rezultati novog istraživanja omogućiti će usporedbu podatka o broju pušača u dobi od 13 do 15 godina, njihovih stavova i navika, učinkovitost postojećih programa prevencije pušenja te uspješnost provođenja Zakona o ograničavanju uporabe duhanskih proizvoda koji se primjenjuje od 1999. godine.

Tanja Ćorić, dr. med.
Odjel za medicinsku demografiju
Služba za socijalnu medicinu
Hrvatski zavod za javno zdravstvo
tanja.coric@hziz.hr